

Πρότυπη – κοινή γλώσσα (Standard - Koine) Η κοινή νεοελληνική

Τύποι γλωσσών – γλωσσικής ποικιλίας

- γλώσσα
- πρότυπη
- κοινή
- διάλεκτος
- ιδίωμα
- προφορά
- ιδιόλεκτος
- κοινωνιόλεκτος

Βιβλιογραφία: Σ. Α. Μοσχονάς, «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της “γλωσσικής διμορφίας” στην Κύπρο», *Νέα Εστία* 151.1745 (2002), 898-928· «Γλωσσική τυποποίηση», *Cogito* 2 (2005), 57-58· «Η πρότυπη γλώσσα», *Cogito* 3 (2005), 56-57 (www.media.uoa.gr/people/smoschon/ → Δημοσιεύματα).

Διαδικασίες τυποποίησης κατά τον E. Haugen, “Dialect, Language, Nation” (1966)

	μορφή – form	λειτουργία - function
πρωτοβουλία - initiation	επιλογή - selection	επεξεργασία - elaboration
υλοποίηση - implementation	κωδικοποίηση - codification	αποδοχή - acceptance

Διμορφία

Ch. Ferguson, “Diglossia” (1959). Διμορφία έχουμε όταν

1. δύο διακριτές ποικιλίες (της ίδιας γλώσσας) χρησιμοποιούνται στην ίδια γλωσσική κοινότητα (Υψηλή – Χαμηλή ποικιλία)·
2. κάθε ποικιλία επιτελεί διαφορετικές λειτουργίες (έχει ξεχωριστά πεδία χρήσης)·
3. κανείς δεν χρησιμοποιεί την Υ ποικιλία για την καθημερινή επικοινωνία.

Προσοχή: diglossia ≠ bilingualism (διμορφία – διγλωσσία ή διγλωσσία – αμφιγλωσσία).
Η διμορφία μπορεί να συνδυάζεται με τη διγλωσσία.

Τυποποίηση κοινής νεοελληνικής

Η κοινή νεοελληνική ως εξέλιξη/προϊόν διμορφίας. Η τυποποίηση της νεοελληνικής επέτρεψε μια υπολειμματική διμορφία: Κοινή = δημοτική + ολιγη καθαρεύουσα.

γλωσσική μεταβλητή – γλωσσικός δείκτης

Άσκηση 1. Σχολιάστε τη σημασία για τη γλωσσική τυποποίηση: 1. των προσώπων (πνευματική ελίτ, φιλόλογοι-γλωσσολόγοι, πολιτικοί κλπ.), 2. των θεσμών (Ακαδημίες, εκπαίδευση, ΜΜΕ., γλωσσικοί όμιλοι κλπ.), 3. των θεσμικών έργων (Γραμματική, Λεξικό).

Άσκηση 2. Σχολιάστε την ακόλουθη διατύπωση από το βιβλίο του P. Mackridge, *Η νεοελληνική γλώσσα*: «Η νεοελληνική κοινή δεν είναι ιδεατή αλλά πραγματική γλώσσα» (σ. 56).

Η «δημοσιογραφική κοινή»

A. Σ. Χατζησαββίδης, *Ελληνική γλώσσα και δημοσιογραφικός λόγος*, & «Η μορφολογική ποικιλία του δημοσιογραφικού λόγου ως δείκτης πολιτικής ιδεολογίας», στο *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, επιμ. Π. Μπουκάλας & Σ. Α. Μοσχονάς, 141-155. Ο Χατζησαββίδης διαπιστώνει στον ελληνικό Τύπο ένα είδος υπολειμματικής διμορφίας, δηλ. την επιβίωση της συμβολικής αντίθεσης δημοτικής-καθαρεύουσας.

Αν τοποθετήσουμε τις ελληνικές εφημερίδες στον πολιτικό άξονα αριστεράς-δεξιάς, θα διαπιστώσουμε, ισχυρίζεται, ότι αυτός συμπίπτει με το συμβολικό άξονα δημοτικής-καθαρεύουσας. Με άλλα λόγια, όσο πιο αριστερό το φύλλο τόσο μεγαλύτερη χρήση κάνει της «δημοτικής» (δηλ. μορφολογικών τύπων «ακραίων» ή «φευτολαϊκών»): όσο πιο δεξιά μετακινούμεθα στον πολιτικό άξονα, τόσο συχνότερη γίνεται η χρήση της «καθαρεύουσας» (δηλ. «λόγιων» τύπων): και στο μεγάλης κυκλοφορίας «κέντρο» συνωστίζονται οι τύποι που αναγνωρισμένα βρίσκονται «πολύ πιο κοντά στην κοινή νεοελληνική». Κατά τον Χατζησαββίδη, η αντίθεση δημοτικής-καθαρεύουσας χρησιμοποιείται ακόμα στον Τύπο ως δείκτης *ιδεολογικού* προσανατολισμού.

Β. Ά. Ιορδανίδου, «Δημοσιογραφική “κοινή”»: Προβλήματα ορισμού», στο *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, επιμ. Π. Μπουκάλας & Σ. Α. Μοσχονάς, 157-164. Η Ιορδανίδου εξετάζει σχηματισμούς όπως *θεωρείτο* (*θεωρούνταν*), *διελύθη* (*διαλύθηκε*), *να περιορισθεί* (*να περιοριστεί*) κτλ. Ισχυρίζεται ότι οι «λόγιοι» σχηματισμοί αποτελούν κυρίως υφολογική και όχι πολιτικο-ιδεολογική επιλογή. Διακρίνει πάντως τις ακόλουθες τάσεις:

- *Ριζοσπάστης*: Αποφεύγει γενικά τη λόγια μορφολογία. Τύποι όπως *ανεχθεί*, *καλυφθεί*, *προκηρυχθεί* είναι σπάνιοι, ενώ απουσιάζει το συμφωνικό σύμπλεγμα *σθ*. Τείνει να επιλέγει από τη μορφολογία της κοινής νεοελληνικής τις ανεπίσημες επιλογές της καθημερινής γλώσσας.
- *Βραδυνή* και *Απογευματινή*: εμφανίζουν αρκετούς λόγιους σχηματισμούς: *εγράφη*, *ελέχθη*, *επεδείχθη* από *τηλεοράσεως*, *χρωματίσθηκαν*, *πολλαπλασιάσθηκαν*, *ενέπιπταν* επί της *Σοφοκλέους*, *υπόσχοντο*, *πραγματοποιείτο*, *ισχυρισθούν*, *υπερασπισθεί* κτλ. Χαρακτηριστικό είναι ότι παρουσιάζονται με λόγια μορφή λέξεις που δεν έχουν λόγια προέλευση: *ρίχθηκαν* (< *ρίπτω*, άρα *ερρίφθησαν*), *ξεπεράσθηκαν*, ή αναδύονται «ερμαφρόδιτοι» τύποι: *προεβλήθησαν* (μεταξύ του *προεβλήθησαν* και του *προβλήθησαν*). Άλλες ερμαφρόδιτες δομές: *πέραν από τα επίσημα στοιχεία*, *πλην της κυβέρνησης*, *μεσούσης της χρηματιστηριακής κρίσης* κτλ. Η υπεργενίκευση της χρήσης του «ως» δημιουργεί προτάσεις όπως *οι ύπουλες κατηγορίες κατέρρευσαν ως πρόγος από τραπουλόχαρτα*.
- *Βήμα* και *Καθημερινή*: Εμφανίζουν αρκετούς λόγιους σχηματισμούς με την εξής σημαντική διαφορά: είναι σπάνιοι έως ανύπαρκτοι οι ερμαφρόδιτοι σχηματισμοί, υπάρχει δηλαδή μεγαλύτερη συνέπεια ως προς το χειρισμό των λόγιων τύπων και δομών.
- *Αυγή*, *Έθνος*, *Ελευθεροτυπία*, *Τα Νέα*, *Ελεύθερος Τύπος*, *Αυριανή* κτλ.: Φαίνεται ότι επιλέγουν την πολυτυπία της κοινής νεοελληνικής. Πολλές φορές παρατηρείται στο εσωτερικό του ίδιου άρθρου να χρησιμοποιεί ο αρθρογράφος και τους δύο τύπους, με ελεύθερη εναλλαγή, χωρίς υφολογική διαφοροποίηση (*ήρθε/ήλθε*, *περιοριστεί/περιορισθεί*, *δεχτεί/δεχθεί* κτλ.). Σχετικά σπάνια εμφανίζονται ερμαφρόδιτες δομές, όπως: *οι πιθανότητες στατιστικού σφάλματος ελαχιστοποιούνται ή και ακυρώνονται ως εκ της επιβεβαιώσεως με αλληπάλλληλες δημοσκοπήσεις της κατεύθυνσης των ερευνητικών ευρημάτων* (*Αυγή*, 12/3/00).

Να αξιολογήσετε την ερευνητική προσέγγιση του Χατζησαββίδη. Να κρίνετε το στατιστικό σχεδιασμό και την επεξεργασία των δεδομένων. **β.** Να αξιολογήσετε την ερευνητική προσέγγιση της Ιορδανίδου. Το δείγμα που εξετάζει επιτρέπει γενικεύσεις; **γ.** Να συγκρίνετε την ερευνητική διαδικασία και τα ερευνητικά πορίσματα των δύο γλωσσολόγων. Στη συνέχεια, να διατυπώσετε με ακρίβεια τη δική σας ερευνητική υπόθεση για το αν η χρήση λόγιων/δημοτικών μορφολογικών στοιχείων στον Τύπο είναι δείκτης ιδεολογικής ή υφολογικής διαφοροποίησης (ή και ιδεολογικής και υφολογικής). Να ορίσετε τουλάχιστον πέντε γλωσσικές μεταβλητές και να προσδιορίσετε μια ερευνητική διαδικασία για την επιβεβαίωση της υπόθεσής σας. Αν θεωρήσετε ότι η εναλλακτική ερευνητική σας υπόθεση επιβεβαιώνεται, ποια μπορεί να ήταν τα λάθη εννοιολόγησης, σχεδιασμού ή αξιολόγησης στην ερευνητική διαδικασία που ακολούθησαν ο Χατζησαββίδης ή/και η Ιορδανίδου;

Παράδειγμα 1:

1. Ιωάννα Μάνδρου, «Τι δείχνει και τι φέρνει η απόφαση: Το δικαστήριο επισφράγισε το κατηγορητήριο για τη δράση και τη δομή της οργάνωσης», *Το Βήμα* 9.12.2003, σ. Α3 (ρεπορτάζ: «Δίκη “17N”»).
2. «Απόφαση στο πλαίσιο προειλημμένων στοχεύσεων: Τέσσερις αθώοι και 15 ένοχοι», *Ριζοσπάστης* 9.12.2003, σ. 25 (ρεπορτάζ: «Η Δίκη της 17N»).

Παρατηρήστε τη χρήση τύπων και φράσεων όπως:

Ριζοσπάστης: διεξάχθηκε, προβοκατόρικα, κοινό περί δικαίον αίσθημα, «τραβηγμένες από τα μαλλιά», έλαβαν χώρα, εξάρθρωσης, χτεσινή, εκ των κατηγορουμένων, υπολοίπους, ενόχους, επί των ποινών κλπ.

Το Βήμα: απεδείχθη, επισφράγισε, κατηγορητηρίου, το βαρύνον, αποφάσεως, κατηγορητηρίου, επιτάσσει, βαρυνάτη, επεφύλαξε, αντιθέτως, εμπράκτως, προανακριτικώς, επ' ακροατηρίω, ανάκλησης, ειρήσθω εν παρόδω κλπ.

Ας σημειωθεί ότι ορισμένες από τις παραπάνω φράσεις ενδέχεται να μην ανήκουν στις επιλογές του συντάκτη / της εφημερίδας αλλά στο (λόγιο) λεξιλόγιο της νομικής επιστήμης· ενδέχεται δηλαδή να είναι «αναγκαστικές επιλογές».

Παράδειγμα 2:

3. «Εμφάνιση του ιού στις Οινούσες», *Ριζοσπάστης* 18.10.2005, σ. 12 (ρεπορτάζ: «Γρίπη των πουλερικών»): «Η ομολογία», ό.π., σ. 5 (στήλη «Η άποψή μας»).
4. Κωνσταντίνος Καλλέργης, «Ελλείψεις στην Ε.Ε. και πρώτες ενδείξεις πανικού», *Η Καθημερινή* 18.10.2005.

Παρατηρήστε τη χρήση τύπων και φράσεων όπως:

Ριζοσπάστης: Οχτώβρη, εφτά, χτες, στάλθηκε, ψόφησε, υπότυπο, οικίστη, κυρίως, διαδικαστικά, ανακοινωθέντα, εν πρώτοις, (του) μήνα, παρουσιάστηκαν, οριστεί, παθογονικότητας, να παρθεί, επώσεως κλπ.

Η Καθημερινή: Οκτωβρίου, αντιικών, Παγκόσμιου, προετοιμασθούν, αναμφίβολα, Επιτρόπου, αντικα, εμφανισθεί, πλέον διαδεδομένα, χθες, κατόπιν, αυτήν τη, διατρέχει, πέραν του, ερωτηθείς κλπ.

Ερευνητική διαδικασία για την επαλήθευση / διάψευση της υπόθεσης για την υφολογική / ιδεολογική διαφοροποίηση:

1. Να επαναλάβετε τη διαδικασία σύγκρισης με (ομόθεμα) κείμενα από διαφορετικές εφημερίδες. Σ' αυτό το προκαταρκτικό στάδιο θα μπορέσετε να εκτιμήσετε:
  - ποιες γλωσσικές μεταβλητές είναι περισσότερο χαρακτηριστικές (π.χ. συμφωνικά συμπλέγματα, μορφολογία επιρρημάτων, μεσοπαθητικοί τύποι, χρονική αύξηση, λόγιες μετοχές, στερεότυπες εκφράσεις κλπ.)
  - ποιες εφημερίδες (ενδέχεται να) παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη μεταξύ τους απόκλιση.
2. Μετά από την απαραίτητη αυτή προπαρασκευή, επιλέξτε τις εφημερίδες (τουλάχιστον δύο) καθώς και τις γλωσσικές μεταβλητές (τουλάχιστον πέντε) που θα εξετάσετε. Τα άρθρα των Χατζησαββίδη και Ιορδανίδου υποδεικνύουν ποιες γλωσσικές μεταβλητές ενδέχεται να είναι οι πιο χαρακτηριστικές για την έρευνά σας.
3. Ένα σημαντικό πρόβλημα με τις εργασίες του Χατζησαββίδη και της Ιορδανίδου είναι ότι υιοθετούν ένα στατιστικό σχεδιασμό χωρίς όμως να ποσοτικοποιούν τα δεδομένα τους. Το ερώτημα που πρέπει να σας απασχολήσει είναι: πώς «βαθμολογείται» κάθε γλωσσική μεταβλητή; Ενδέχεται να χρειαστεί να εξετάσετε και να συγκρίνετε το λόγο των εμφανίσεων ενός τύπου ή μιας έκφρασης σε σχέση με τη συνολική έκταση ενός κειμένου (το συνολικό αριθμό λέξεων).
4. Χρειάζεστε ένα λειτουργικό ορισμό της «ιδεολογικής» και της «υφολογικής διαφοροποίησης»:
  - Ο Χατζησαββίδης και η Ιορδανίδου προϋποθέτουν ότι οι όροι «εφημερίδα της αριστεράς», «εφημερίδα του κέντρου», «εφημερίδα της δεξιάς» αποτελούν ανεξάρτητες μεταβλητές, μπορούν δηλ. να οριστούν χωρίς να χρειάζεται να καταφύγει κανείς σε γλωσσικές ή άλλες διαφοροποιήσεις. Είναι έτσι; Ενδέχεται διαφορετικές εφημερίδες να υιοθετούν κοινή ιδεολογική στάση απέναντι στο ίδιο ζήτημα. Ενδέχεται επίσης παρόμοιας ιδεολογικής τοποθέτησης εφημερίδες να υιοθετούν για κάποιο ζήτημα εντελώς διαφορετική στάση. Υπάρχουν στα κείμενα που εξετάσατε ενδείξεις ιδεολογικής διαφοροποίησης;

- Πώς θα ορίσετε την «υφολογική διαφοροποίηση»; Αρκεί η διαφορά κύριου άρθρου – ρεπορτάζ; Μήπως πρέπει να εξετάσετε είδη δημοσιογραφικού λόγου με μεγαλύτερη υφολογική διαφοροποίηση; Περιμένετε να είναι μεγαλύτερη ή μικρότερη η διαφοροποίηση του *Βήματος* από το *Ριζοσπάστη*, λ.χ., σε κείμενα βιβλιοκριτικής, σε κείμενα αθλητικής δημοσιογραφίας, σε επιφυλλίδες, σε ρεπορτάζ για την προεπιλογική περίοδο, σε ρεπορτάζ για εργατικά ατυχήματα; Προσοχή: τα κείμενα που θα εξετάσετε πρέπει, κατά το δυνατόν, να είναι ομόθεμα.

5. Ταξινομήστε τις παρατηρήσεις σας σε πίνακες του τύπου:

	Υφος 1	Υφος 2
<i>Εφημερίδα 1</i>	γλ. μεταβλητή 1	γλ. μεταβλητή 1
	γλ. μεταβλητή 2	γλ. μεταβλητή 2
	γλ. μεταβλητή 3	γλ. μεταβλητή 3
	γλ. μεταβλητή 4	γλ. μεταβλητή 4
	γλ. μεταβλητή 5	γλ. μεταβλητή 5
<i>Εφημερίδα 2</i>	γλ. μεταβλητή 1	γλ. μεταβλητή 1
	γλ. μεταβλητή 2	γλ. μεταβλητή 2
	γλ. μεταβλητή 3	γλ. μεταβλητή 3
	γλ. μεταβλητή 4	γλ. μεταβλητή 4
	γλ. μεταβλητή 5	γλ. μεταβλητή 5

6. Ξεφυλλίστε τις σημειώσεις σας από το μάθημα της στατιστικής. Ποιο στατιστικό μοντέλο προσφέρεται για την ανάλυση των παραπάνω πινακοποιήσεων;

Θέμα για εργασία

Σημαντικός δείκτης για τα γλωσσικά πρότυπα που υιοθετεί ο Τύπος είναι οι απόψεις των διορθωτών του, όπως εκφράζονται σε βιβλία για την ορθή χρήση του δημοσιογραφικού λόγου καθώς και σε μόνιμες διορθωτικές στήλες (σε διάφορες εφημερίδες)

Βιβλιογραφία: Σ. Α. Μοσχονάς, «Οι διορθωτικές στήλες στον ελληνικό Τύπο» «Διορθωτικές πρακτικές» (www.media.uoa.gr/people/smoschon/ → Δημοσιεύματα)· Π. Πολίτης «Δημοσιογραφικός λόγος και γλωσσική επίγνωση των δημοσιογράφων», στο Χ. Φραγκονικολόπουλος (επιμ.) *ΜΜΕ-Κοινωνία και Πολιτική: Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*, 745-774. Αθήνα: Σιδέρης, 2005.

Ξεκινήστε συγκρίνοντας τις απόψεις για τα γλωσσικά πρότυπα του δημοσιογραφικού λόγου των Θ. Καρζή («Οι παιδικές ασθένειες της νεοελληνικής και η αποτύπωσή τους στα ΜΜΕ»), Ν. Κυριαζίδη («Προτάσεις για την απλοποίηση της νεοελληνικής ορθογραφίας») και Κ. Τσουράκη («Διορθωτής: στυλβωτής του πνεύματος αλλά και γνώριμος του δαίμονα του τυπογραφείου») και οι τρεις ανακοινώσεις περιλαμβάνονται στον τόμο *Δημοσιογραφία και γλώσσα: Πρακτικά συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000)*, επιμ. Π. Μπουκάλας & Σ. Α. Μοσχονάς, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ε.Σ.Η.Ε.Α., 2001, 119-140. Μπορείτε να λάβετε υπόψη σας και άλλα δημοσιεύματα των συγγραφέων καθώς και να συγκρίνετε τις απόψεις τους με αυτές του Εμμ. Κριαρά, «Προϋποθέσεις για τη σωστή γλωσσική χρήση», στο *ίδιο*, 17-26. Στη συνέχεια, εξετάστε κείμενα καθοδήγησης της γλωσσικής χρήσης στα ΜΜΕ [προσοχή: ο οδηγία αυτή είναι σκοπίμως διαφορούμενη], π.χ. Γ. Η. Χάρης, *Η γλώσσα, τα λάθη και τα πάθη* (Αθήνα: Πόλις, 2004)· Α. Παππάς, *Υπο-γλώσσα: 50+1 κείμενα για τη γλώσσα* (Αθήνα: Καστανιώτης, 2003)· Δ. Λυπουρλής, *Γλωσσικές παρατηρήσεις*, 3 τόμοι (Αθήνα: Επίκεντρο, 1994/2005)· Α.Π.Ε., *Γλωσσικός οδηγός για δημοσιογράφους* (Αθήνα 1988)· Γ. Η. Τζαννετάκος, *Λόγος ελληνικός στη δημοσιογραφία* (Αθήνα: Λύχνος [1991])· Ι. Παπαζαφειρή, *Λάθη στη χρήση της γλώσσας μας*, 2 τόμοι (Αθήνα: Σμίλη, 1996/1997)· Εμμ. Κριαράς, *Τα πεντάλεπτά μου στην ΕΡΤ και άλλα γλωσσικά*, 2^η έκδ. (Αθήνα: Μαλλιάρης-Παιδεία, 1988)· κ.ά. πολλά.